

ΑΝΑΦΟΡΑ ΣΕ ΟΛΟΥΣ ΤΟΥΣ ΦΙΛΟΥΣ ΤΗΣ ΑΝΟΙΚΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

ΓΕΩΡΓΙΟΣ Κ. ΜΠΗΤΡΟΣ

Η κρίση που περνούμε ως χώρα είναι ταυτόχρονα ευκαιρία να αναδιοργανωθούμε στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ώστε επάξια μετά από λίγα χρόνια να ξαναμπούμε στο μονοπάτι της διατηρήσιμης κοινωνικής και οικονομικής προόδου. Ως εκ τούτου, εκ των πραγμάτων έχει δημιουργηθεί ένα σκηνικό το οποίο ευνοεί να έλθουν στο προσκήνιο και να κυριαρχήσουν οι ιδέες και οι προτάσεις των υποστηρικτών της ανοικτής κοινωνίας και της ελεύθερης οικονομίας. Στο παρόν άρθρο αναφέρομαι στις προσπάθειες που καταβάλλαμε μια δράκα ανθρώπων τα τελευταία 30 χρόνια προς αυτήν την κατεύθυνση και εξηγώ τους λόγους για τους οποίους αποτύχαμε, με την προσδοκία ότι η εμπειρία μας μπορεί να χρησιμεύσει να αποφευχθούν τα ίδια λάθη κατά την επερχόμενη ιδεολογική μάχη. Επί πλέον, μ' αυτήν την ευκαιρία, δίνω στη δημοσιότητα ένα κείμενο αρχών για ένα φιλελεύθερο σύνταγμα, το οποίο μπορεί να χρησιμεύσει ως οδηγός στις κοινωνικές και οικονομικές εξελίξεις που αναμένονται.

1. Εισαγωγή

Τα τελευταία χρόνια σκέφθηκα πολλές φορές ότι κάποια στιγμή έπρεπε να επιχειρήσω μια αναδρομή στις προσπάθειες που έκαναν μια μικρή ομάδα φίλων της ανοικτής κοινωνίας και της ελεύθερης οικονομίας προκειμένου να επηρεάσουν την αδιέξοδη πορεία που ακολούθησε η χώρα μας κυρίως μετά το 1974. Άλλοτε ο βιοπορισμός, άλλοτε τα επιστημονικά μου ενδιαφέροντα, και πάντοτε η οχλοβοή του Ελληνικού πανεπιστημιακού περιβάλλοντος, και όχι μόνο, με έκαναν να το αναβάλλω. Εξάλλου, ελάχιστοι από τους πολιτικούς που ήταν στο προσκήνιο είχαν τη διάθεση να ακούσουν, και πολύ περισσότερο να ενσωματώσουν, στις πολιτικές επιλογές τους όσα σωτήρια προτείναμε μέσα από εκατοντάδες δοκίμια στο ημερήσιο και περιοδικό τύπο και σε πολυάριθμες συλλογικές εκδόσεις.¹ Το αποτέλεσμα ήταν να με καταλάβει απογοήτευση και έφθασα στο σημείο να θεωρώ ότι είναι χαμένος χρόνος και κόπος να προσπαθεί κάποιος, όχι να γίνει προφήτης στον τόπο του, αλλά να δει τις απόψεις

¹ Αν κάποιος επιθυμεί να επιβεβαιώσει πόσο σωστά ήταν αυτά που προτείναμε δεν έχει παρά να συμβουλευτεί την συλλογή άρθρων στο Κολλίντζας & Μπήτρος (1992). Ήταν σωστά γιατί, αν είχαμε εισακουστεί από τις πολιτικές ηγεσίες, τώρα δεν θα χρειαζόταν να μας κυβερνούν οι πιστωτές μας. Μάλιστα, στα άρθρα που συμπεριλάβαμε είναι και μερικά από οικονομολόγους οι οποίοι μετέπειτα υπηρέτησαν ως υπουργοί των οικονομικών. Οπότε παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον να πιστοποιήσει κανείς με τα μάτια του τι έγραφαν πριν και πως άλλαξαν όταν εντάχθηκαν στα κόμματα.

του να μπαίνουν στο μικροσκόπιο της αξιολόγησης με βάση τα κριτήρια της συνέπειας και της λογικής.

Πιο πρόσφατα όμως, η δικαίωση που επεφύλαξαν οι εξελίξεις στις προειδοποιήσεις μας, ότι δηλαδή κάτω από τις αλόγιστες επιλογές των πολιτικών κατά την μεταπολίτευση η χώρα θα όδευε εκ του ασφαλούς σε μια καταλυτική κρίση με τεράστιο κοινωνικό και εθνικό κόστος, τα συναισθήματά μου άλλαξαν και με κατέλαβε μια νέα αισιοδοξία. Ίσως, σκέφθηκα, αυτή η κρίση που ενέσκηψε κυρίως ως θεία τιμωρία των πολιτικών, αφού από μόνοι τους κατέβηκαν στο τελευταίο σκαλοπάτι της εγχώριας και διεθνούς υπόληψης, να είναι για την χώρα μας μια καινούργια ευκαιρία να αναδιοργανωθεί κάτω από τους άτεγκτους κανόνες της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ώστε εμάς να ξαναμπούμε στο μονοπάτι της διατηρήσιμης κοινωνικής και οικονομικής προόδου. Πλην όμως καμιά επιτυχία δεν έρχεται από μόνη της και τίποτε δεν εγγυάται ότι ως κοινωνία δεν θα κουραστούμε από τις δυσκολίες της Ευρωπαϊκής πορείας και θα επιλέξουμε την απατηλή σαγήνη της εθνικής απομόνωσης. Γι' αυτό, τώρα που το σκηνικό για μια καινούργια μάχη των ιδεών έχει στηθεί, έκρινα σκόπιμο να κάνω έναν απολογισμό του έργου που επιτελέσαμε και να καλέσω σε μια νέα ιδεολογική στράτευση, ώστε οι κήρυκες της εθνικής απομόνωσης να περιθωριοποιηθούν στην Ελληνική κοινωνία, όπως ακριβώς τους αξίζει.

Λόγω φόρτου συγγραφικής δουλειάς, πολύ πιθανά δεν θα προχωρούσα τώρα σ' αυτό το εγχείρημα, αν δεν λάμβανα την πρόσκληση από τον εκδότη των *Φιλελεύθερων Κειμένων* να συμβάλλω στο εναρκτήριο τεύχος. Δράττομαι λοιπόν της ευκαιρίας να τον ευχαριστήσω δημόσια και εύχομαι οι επικοινωνιακές δυνατότητες του διαδικτύου να δώσουν μια νέα φρεσκάδα και ελκυστικότητα στις ιδέες που θα προβάλλονται μέσα από τις σελίδες του περιοδικού. Το παρόν κείμενο περιλαμβάνει τις ακόλουθες ενότητες. Στο επόμενο μέρος κάνω μια εξομολόγηση για τις συνθήκες που διαμόρφωσαν τις προσωπικές μου επιλογές μετά την επιστροφή μου από τις ΗΠΑ το 1976. Πρόκειται για ένα σύντομο ιστορικό που δείχνει πως καμιά φορά τυχαία γεγονότα επηρεάζουν όλη την μετέπειτα διαδρομή ενός ατόμου. Μετά, στο δεύτερο μέρος, αναφέρομαι στην γνωριμία μου με το μικρό κύκλο των αποκαλούμενων ως «νεοφιλελεύθερων» στην Αθήνα, την ίδρυση της Λέσχης Adam Smith και τους στόχους που επιδιώξαμε. Εν συνεχεία, στο τρίτο μέρος, περιγράφω την ίδρυση του Φιλελεύθερου Φόρουμ και τις προσπάθειές μας για προαγωγή της φιλελεύθερης σκέψης και τη διαμόρφωση προτάσεων φιλελεύθερης πολιτικής. Τι κάναμε σε ιδεολογικό και πολιτικό επίπεδο μετά την απενεργοποίηση του Φιλελεύθερου Φόρουμ περιγράφεται αδρά

στο πέμπτο τμήμα. Τέλος, στο έκτο τμήμα συνοψίζω τα συμπεράσματα, ενώ στο παράρτημα παραθέτω ένα αξιόλογο κείμενο που δεν είχαμε ποτέ την ευκαιρία να δημοσιεύσουμε.

Στους ιστορικούς του μέλλοντος που θα ενδιαφερθούν να διαβάσουν αυτό το κείμενο παρέχω την διαβεβαίωση ότι η απόδοση των γεγονότων βασίζεται σε όσες πηγές στοιχείων διαφυλάξαμε μερικοί που συμμετείχαμε ενεργά, καθώς και στην μνήμη μου. Αλλά δεδομένου ότι όλοι βρίσκονται στην ζωή, αυτή είναι μια ευκαιρία να με διορθώσουν ή να συμπληρώσουν την δική μου εξιστόρηση.

2. Επιστροφή από τις ΗΠΑ, Θητεία στην Τράπεζα της Ελλάδος, Εκλογή στην Ανώτατη Σχολή Οικονομικών και Εμπορικών Επιστημών

Το φθινόπωρο του 1974 επισκέφθηκε την Ουάσιγκτον η Ελληνική αποστολή για να συμμετάσχει στις συναντήσεις του ΟΗΕ και του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου. Εξέχον μέλος της αποστολής ήταν ο καθηγητής Ξενοφών Ζολώτας, ο οποίος είχε αναλάβει την Διοίκηση της Τράπεζας της Ελλάδος. Ο τελευταίος ήταν πολύ καλός φίλος, από προπολεμικά στην Ευρώπη, του καθηγητή Fritz Machlup, με τον οποίο συνυπηρετούσα στο Οικονομικό Τμήμα του Πανεπιστημίου της Νέας Υόρκης, και ο οποίος, όντας αυθεντία στα διεθνή οικονομικά, συμμετείχε κάθε χρόνο στις συζητήσεις. Κατά την διάρκεια των επαφών του στην Ουάσιγκτον, ο κ. Ζολώτας ζήτησε από τον κ. Machlup να του συστήσει φερέλπιδες νέους Έλληνες οικονομολόγους οι οποίοι θα ήθελαν να επιστρέψουν και να εργαστούν στην Τράπεζα της Ελλάδος. Όταν λοιπόν ο κ. Machlup με βρήκε στο πανεπιστήμιο, με ερώτησε αν ενδιαφερόμουν να επιστρέψω και η απάντησή μου ήταν ότι εξαρτιόταν από τους όρους. Πράγματι, μέσα στο πρώτο τρίμηνο του 1975, έλαβα επιστολή από τον κ. Ζολώτα με τους όρους που μου πρότεινε και δεσμεύθηκα να επιστρέψω μέσα σε δύο χρόνια, δηλαδή το 1976. Ένας από τους όρους της συμφωνίας μας ήταν ότι θα μπορούσα να φεύγω για έξη εβδομάδες και να μεταβαίνω στο Πανεπιστήμιο της Νέας Υόρκης για τις παραδόσεις των μαθημάτων μου, δεδομένου ότι θα διατηρούσα εκεί την θέση του Έκτακτου Επίκουρου Καθηγητή, καθώς και τις συνεργασίες μου ως Ερευνητικός Εταίρος στο Εθνικό Γραφείο Οικονομικών Ερευνών.

Στην Τράπεζα της Ελλάδος υπηρέτησα από το 1976 έως το 1979. Κατά την πε-

ρίοδο αυτή είχα την ευκαιρία να μάθω εξαιρετικά πολλά για την διαπλοκή μεταξύ επιχειρηματικής και πολιτικής εξουσίας. Η Ελληνική οικονομία, όπως διαπίστωσα, δεν λειτουργούσε με βάση τον ανταγωνισμό και τις ανοικτές αγορές, αλλά ανάλογα με το πόσο συμβάλλει στην διαιώνιση μιας πρεσβυωπικής πολιτικής εξουσίας. Μάλιστα, δεν είχα πολλούς μήνες υπηρεσίας όταν το 1976 χρησιμοποιήθηκε το άρθρο 106 του συντάγματος του 1975 για την δήμευση του μεγάλου και επιχειρηματικά δυναμικότερου ομίλου εταιρειών του Σ. Ανδρεάδη.² Αλλά δεν ήταν μόνο αυτή η περίπτωση που μου στερέωσε την πεποίθηση ότι η Τράπεζα της Ελλάδος δεν ήταν το κατάλληλο περιβάλλον για ένα οικονομολόγο που εκπαιδεύτηκε από καθηγητές όπως οι Πίνδαρος Χριστοδουλόπουλος, Solomon Fabricant, Israel Kirzner, William Baumol, Fritz Machlup, Oscar Morgenstern, και άλλοι.³ Η κριτική που ασκούσα, μεταξύ άλλων: α) στο σύστημα διοικητικού προσδιορισμού των επιτοκίων, β) στο σοβιετικού τύπου σύστημα κατανομής των τραπεζικών πιστώσεων, γ) στην έλλειψη βούλησης εκ μέρους της κεντρικής τράπεζας να ελέγξει την οικονομική δύναμη της Εθνικής Τράπεζας της Ελλάδος και το έμφραγμα που προκαλούσαν οι δραστηριότητές της σε πλείστους όσους τομείς και αγορές, κλπ., ήταν προφανές ότι με καθιστούσαν ανεπιθύμητο. Τόσο ανεπιθύμητο ώστε, σε μια διάλεξη που έκανα το 1977 στο Εμπορικό και Βιομηχανικό Επιμελητήριο Αθηνών, εν ζωή συνάδελφος του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών που βρισκόταν στο ακροατήριο, μου εκμυστηρεύτηκε ότι άκουσε γνωστά πρωτοπαλικάρα της Νέας Δημοκρατίας να με αποκαλούν «τρελό». Έτσι, ενόψει του αρνητικού κλίματος που είχε δημιουργηθεί για μένα στην Τράπεζα της Ελλάδος, της αδυναμίας μου να δημοσιεύω τις απόψεις μου για τη νομισματική και πιστωτική πολιτική που εφαρμόζοταν, και η άρνηση της διοίκησης το 1978 να μου επιτρέψει να μεταβώ στις ΗΠΑ για τις παραδόσεις μου, με έφεραν σε πολύ δύσκολη θέση, καθώς έπρεπε να επιλέξω μεταξύ της επιστροφής μου στις ΗΠΑ και της αναζήτησης κάποιας άλλης απασχόλησης η οποία θα μου παρείχε την δυνατότητα να εκφράζω ελεύθερα τις απόψεις μου.

Αποτελεί κανόνα μου και υπερασπίζομαι με όποιο προσωπικό κόστος προτάσεις που θεωρώ ότι προάγουν την κοινωνική ευημερία. Από σωρεία δε ιστορικών και

² Με την ανάλυση που παραθέτει ο Καζάκος (2007: 47-49) καταδεικνύει ότι το άρθρο 106 του συντάγματος του 1975 στην ουσία καταργεί την ατομική ιδιοκτησία. Ο δε Μαυροκορδάτος (1988: 138) αναφερόμενος στην ίδια περίπτωση γράφει: «Ποτέ πριν δεν είχε δείξει μια συντηρητική αστική κυβέρνηση τέτοια περιφρόνηση για το απαραβίαστο της ατομικής ιδιοκτησίας».

³ Στο βιβλίο μου *Selected Economic Writings of Fritz Machlup* (Bitros 1976), περιέλαβα ένα άρθρο του με τίτλο «Liberalism and the Choice of Freedoms», το οποίο με επηρέασε τόσο καταλυτικά ώστε του ζήτησα και μου έδωσε τα δικαιώματα να το μεταφράσω στα Ελληνικά. Αλλά όπως ένα σωρό άλλες πνευματικές φιλοδοξίες έμεινε κι' αυτή ανεκπλήρωτη.

αναλυτικών ερευνών προκύπτει ότι οι μόνες προτάσεις που προάγουν την ευημερία και την πρόοδο του συνόλου και όχι κάποιων επιλεγμένων ομάδων είναι οι προτάσεις που βασίζονται στις αγορές και στον ανταγωνισμό, που με την σειρά τους προϋποθέτουν την ύπαρξη ατομικών ελευθεριών και περιουσιακών δικαιωμάτων. Αλλά το σύνταγμα του 1975, το οποίο επέβαλλαν στους Έλληνες με αγαστή σύμπνοια οι κρυπτοσοσιαλιστές της Νέας Δημοκρατίας (ΝΔ) και οι μαρξιστές του Πανελληνίου Σοσιαλιστικού Κινήματος (ΠΑΣΟΚ), έβαζε στο επίκεντρο όχι το άτομο και τα δικαιώματά του, αλλά το κράτος των απρόσωπων μηχανισμών και των οργανωμένων συμφερόντων. Έτσι για μένα δεν υπήρχε τίποτε πιο σημαντικό και επείγον από την άνδρωση στην χώρα μας ενός ιδεολογικού ρεύματος υπέρ της ανοικτής κοινωνίας και της ελεύθερης οικονομίας, το οποίο, μέσω της μεταστροφής του κοινωνικού αισθήματος, θα μπορούσε να σαρώσει τον κρατικισμό που προωθούσαν οι σοσιαλιστές όλων των κομμάτων. Γι' αυτό, όταν παρουσιάστηκε η ευκαιρία το 1978 να εκλεγώ καθηγητής οικονομικών στην τότε Ανώτατη Σχολή Οικονομικών και Εμπορικών Επιστημών (ΑΣΟΕΕ), επέλεξα να μείνω και να στρατευτώ στην διασπορά της φιλελεύθερης σκέψης και πολιτικής.

Διορίστηκα στο Οικονομικό Τμήμα της ΑΣΟΕΕ το 1979. Το κλίμα που συνάντησα ήταν τεχνοκρατικό με έμφαση στη διδασκαλία και στην έρευνα. Όσοι δίδασκαν γνωστικά πεδία σχετικά με την γενική οικονομία ακολουθούσαν κυρίως την νεοκλασική σύνθεση των θεωριών των κλασικών οικονομολόγων με την θεωρία του Keynes, ενώ όσοι δίδασκαν γνωστικά πεδία σχετικά με τις επί μέρους οικονομικές μονάδες και τις αγορές ακολουθούσαν τις προσεγγίσεις της νεοκλασικής μικροοικονομικής θεωρίας. Γενικά το ακαδημαϊκό περιβάλλον εντός⁴ του τμήματος άφηνε όλα τα περιθώρια για όποιον ήθελε να εκφράσει ελεύθερα τις απόψεις του. Άρχισα να διδάσκω διαδοχικά μαθήματα όπως της κλασικής μικροοικονομικής θεωρίας, της βιομηχανικής οργάνωσης, της γενικής οικονομικής ισορροπίας, και της θεωρίας και πρακτικής της ανάλυσης κόστους-οφέλους. Κατ' ευτυχή συγκυρία το ίδιο έτος του διορισμού μου άρχισε να λειτουργεί στο Οικονομικό Τμήμα της ΑΣΟΕΕ μεταπτυχιακό πρόγραμμα και οι συνάδελφοι μου με εμπιστεύτηκαν να διδάξω τα μαθήματα της προχωρημένης μικροοικονομικής θεωρίας και της θεωρίας κόστους-οφέλους. Αυτά τα μαθήματα με έφεραν σε επαφή με πολλούς φοιτητές που είχαν διαπρέψει στα Ανώτατα Εκπαιδευτικά Ιδρύ-

⁴ Εκτός του Τμήματος, και ειδικότερα στους κοινόχρηστους χώρους και στους χώρους διδασκαλίας είχαν αρχίσει από νωρίς να εμφανίζονται τα πρώτα σημάδια από τις θύελλες που επρόκειτο να προκαλέσουν όσα εντελώς αβασάνιστα και ανιστόρητα διέδιδαν οι ντελάληδες του ΠΑΣΟΚ για το δήθεν νέο Πανεπιστήμιο που θα δημιουργούσαν όταν έρχονταν στην εξουσία.

ματα από τα οποία προέρχονταν, μερικοί από τους οποίους εκτός από τη συμβολή στην επιστήμη ενδιαφέρονταν για τη διάδοση και στη χώρα μας των αρχών και των πλεονεκτημάτων της ανοικτής κοινωνίας και της ελεύθερης οικονομίας. Μ' αυτούς τους φοιτητές και με ομοϊδεάτες φίλους τους από άλλα μετερίζια ξεκινήσαμε μια πνευματική σχέση η οποία διαρκεί μέχρι σήμερα.

3. Η Ίδρυση της Λέσχης Άνταμ Σμιθ

Με την άνοδο του ΠΑΣΟΚ στην εξουσία το Φθινόπωρο του 1981 το κλίμα στο πανεπιστήμιο άλλαξε άρδην. Οι παρεμβάσεις των φοιτητικών παρατάξεων στη ροή του διδακτικού έργου άρχισαν να γίνονται πιο συχνές, πιο επιθετικές, και πιο οχλοκρατικές. Σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις, τα αιτήματα που διατύπωναν για διάφορες παραχωρήσεις και δικαιώματα καθοδηγούνταν και υποστηρίζονταν έξωθεν. Γενικά όλα έδειχναν ότι οι αλλαγές που η νέα κυβέρνηση ευαγγελιζόταν προεκλογικά στόχευαν στην υποταγή του πανεπιστημίου στα κόμματα μέσω των κομματικών φοιτητικών παρατάξεων. Αυτό σήμαινε ότι δεν έπρεπε να υπάρχει ελεύθερο και ανεξάρτητο δημόσιο πανεπιστήμιο, γιατί ένα πανεπιστήμιο με ελεύθερα σκεπτόμενους καθηγητές και φοιτητές αποτελούσε κίνδυνο για την επιτυχία του σοσιαλιστικού μορφώματος που ο Πρωθυπουργός κ. Ανδρέας Γ. Παπανδρέου περιέγραφε από παλαιότερα στα βιβλία και τις ομιλίες του.⁵ Τότε αντιλήφθηκα ότι το Ελληνικό πανεπιστήμιο θα έμπαινε σε ένα μακρύ σκοτεινό τούνελ για πάρα πολλές δεκαετίες.

Έτσι, υποβαθμίζοντας και μάλιστα σημαντικά το ερευνητικό μου έργο, άρχισα να δέχομαι προσκλήσεις για να είμαι εισηγητής σε διάφορα επιμορφωτικά σεμινάρια. Να παίρνω μέρος σε συζητήσεις για το παρελθόν και το μέλλον του κλασικού φιλελευθερισμού, ιδιαίτερα στην χώρα μας, που γίνονταν στα πλαίσια ιδρυμάτων όπως το Friedrich Naumann και το Κέντρο Πολιτικής Έρευνας και Επιμόρφωσης (ΚΠΕΕ). Να συμμετέχω με άρθρα μου στον ημερήσιο, εβδομαδιαίο και περιοδικό τύπο για τα προβλήματα που θα δημιουργούσαν στην οικονομία της χώρας μας οι πολιτικές της κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ. Και παράλληλα με όλα τα ανωτέρω, αλλά με κάπως πιο επιστημονικές φιλοδοξίες, να προσπαθώ να ενημερώσω τους Έλληνες οικονομολόγους και κοινω-

⁵ Εκτός απ' αυτήν την ερμηνεία για την εμμονή της ηγεσίας του ΠΑΣΟΚ στην υποδούλωση του πανεπιστημίου στα κόμματα μέσω των κομματικών φοιτητικών παρατάξεων, κατά την άποψή μου, δεν αποκλείεται οι επιλογές τους να επηρεάστηκαν επίσης από το γεγονός ότι πολιτικά πανίσχυρες προσωπικότητες όπως ο κ. Ανδρέας Γ. Παπανδρέου, ο κ. Γιάννης Παπαντωνίου, και η κα Βάσω Παπανδρέου, είχαν αποτύχει να εκλεγούν καθηγητές στο Οικονομικό Τμήμα στην ΑΣΟΕΕ.

νικούς επιστήμονες για τη σημασία μερικών θεμελιωδών αρχών, οι οποίες είναι απαραίτητο να τηρούνται για να υπάρχει δημοκρατία και οικονομική πρόοδος. Ενδεικτικά και μόνο αναφέρω μια μικρή επιλογή άρθρων μου εκείνης της περιόδου:

1. «Οι καλοί Σαμαρείτες και η Αγορά», *Ελεύθερη Κοινωνία*, Τόμος Α (Μάρτιος-Απρίλιος, 1985), σελ. 276-287.
2. «Οι έλεγχοι των τιμών και οι συνέπειές τους», *Ινστιτούτο Οικονομικών και Βιομηχανικών Ερευνών*, 1985, σελ. 179.
3. «Έλεγχοι των τιμών: Απόψεις και προτάσεις για μια εναλλακτική πολιτική», *Επίκεντρα*, Τόμος 47 (Νοέμβριος 1985), σελ. 151-157.
4. «Έλεγχοι των τιμών: Αξίζει να καταργηθούν», *Οικονομικός Ταχυδρόμος*, Απρίλιος 1986, σελ. 23-30.
5. «Φιλελευθερισμός και ιδιωτικοποιήσεις», *Το Βήμα*, 12 Ιουλίου 1987.
6. «Ποιος είναι φιλελεύθερος: Μια απάντηση στο παλιό αλλά επίκαιρο ερώτημα», *Εποπτεία*, Τεύχος 143 (Μάρτιος 1989), σελ. 87-89.
7. «Ιδιωτικοποίηση: Μια πολιτική εξόδου από το αδιέξοδο», *Επίκεντρα*, Τόμος 59 (Νοέμβριος 1989), σελ. 14-15, από κοινού με τον εκλιπόντα συνάδελφο και φίλο Κυπριανό Προδρομίδα.

Το ίδιο δε που έκανα εγώ, έκαναν και όλοι οι άλλοι φίλοι του χαλαρού και άτυπου κύκλου που οι νεώτεροι με υπερηφάνεια αποκαλούσαν οι «Νεοφιλελεύθεροι» της Αθήνας. Έγραφαν, δημοσίευαν, λάβαιναν μέρος σε συζητήσεις, και πάντα συμμετείχαν στα δείπνα που διοργανώναμε από καιρού σε καιρό στο «Κουτούκι», γνωστή ταβέρνα της Κηφισιάς. Μεταξύ πολλών άλλων, στον πυρήνα αυτού του μικρού κύκλου ήταν κυρίως οι Π. Μίχας, Α. Παπανδρόπουλος, Κ. Χρηστίδης, Π. Ευαγγελόπουλος, Α. Αβραντίνης, και Σ. Πετρολέκας.

Η δύναμη των ιδεών και των πολιτικών που προβάλαμε δεν άργησε να γίνει αντληπτή από την ηγεσία της Ν.Δ. Καθώς βρίσκονταν σε διαδικασία αναζήτησης ενός νέου πολιτικού οράματος, και προκειμένου να προετοιμάσουν το πρόγραμμα με το οποίο θα κατέρχονταν στις εκλογές του 1985, ζήτησαν τη βοήθεια μας. Τους την προσφέραμε άνευ οποιασδήποτε ανταπόδοσης, με μια ελπίδα. Αυτή ήταν ότι, αν περνούσαμε τις ιδέες μας στις προεκλογικές τους δεσμεύσεις, όποτε επέστρεφαν στην εξουσία ίσως να κινούνταν σε δημόσιες επιλογές διαφορετικές απ' αυτές που τους είχαν οδηγήσει στο σύνταγμα του 1975 με το οποίο άνοιξαν διάπλατα το δρόμο για να περάσει η απερίσκεπτη «σοσιαλμανία» των κυβερνήσεων μετά το 1974. Προς επιβεβαίωση της συμβολής μας, ο αναγνώστης δεν έχει παρά να συμβουλευτεί τα προεκλογικά προγράμματα της ΝΔ το 1985 και το 1989, καθώς και μερικές από τις κεντρικές ομιλίες του τότε Προέδρου της κ. Κωνσταντίνου Μητσοτάκη. Αν δεν αναγνωρίσει την γραφίδα μας, αποκλείεται να μην εκπλαγεί από το βαθμό στον οποίο οι

ιδέες μας βοήθησαν τη Ν.Δ. να αφήσει πίσω της τα ιδεολογικά φληναφήματα του «ρεαλιστικού», «κοινωνικού», και του «ριζοσπαστικού» φιλελευθερισμού.⁶

Το 1989 όλα έδειχναν ότι εύκολα ή δύσκολα η Ν.Δ. θα επανερχόταν στην εξουσία και ότι σύντομα θα είχαμε μια δοκιμή στην πράξη των πολιτικών που συνιστούσαμε. Έτσι, προκειμένου να προετοιμαστούμε καλύτερα, ως πρόεδρος της Λέσχης Adam Smith, η οποία λειτουργούσε μέχρι τότε άτυπα, πρότεινα να επισημοποιήσουμε την ύπαρξή της και να την μετατρέψουμε σε μη κερδοσκοπική αστική εταιρεία. Η πρότασή μου έγινε δεκτή και μετά από τις σχετικές διαδικασίες το Πρωτοδικείο Αθηνών στις 11/09/1989 καταχώρησε στα οικεία βιβλία του το «Καταστατικό της Αστικής Εταιρείας Μελέτης Δημόσιων Επιλογών-Λέσχη Άνταμ Σμιθ» με αύξοντα αριθμό 17778. Το καταστατικό υπογραφόταν από 16 μέλη, κανείς εκ των οποίων δεν αναμιγνυόταν στην ενεργό πολιτική. Η εταιρεία είχε έδρα το διαμέρισμα του Π. Μίχα. Σύμφωνα με το άρθρο 3 του καταστατικού:

Οι σκοποί της εταιρείας ήταν αμιγώς ερευνητικοί, πνευματικοί, καθώς και κοινωνοφελείς, εκπαιδευτικοί και ειδικότερα: Η έκδοση περιοδικού και βιβλίων με την έρευνα και την μελέτη πολιτικών, κοινωνικών και οικονομικών φαινομένων, η οργάνωση σεμιναρίων, συνεδρίων, εκπομπών και διαλέξεων με συναφή θέματα, καθώς και η πραγματοποίηση παρεμφερών εργασιών και εκδηλώσεων.

Τέλος, στο πρώτο Διοικητικό Συμβούλιο ψηφιστήκαμε εγώ ως Πρόεδρος, ο Α. Αβραντίνης ως Γενικός Γραμματέας, και ο Π. Ευαγγελόπουλος ως Ταμίας.

Ενεργώντας μέσα στα πλαίσια των περιορισμένων πόρων από τις συνδρομές των μελών, αλλά και της διάθεσης όλων για εθελοντική προσφορά, το έργο που επιτελέσαμε ήταν σημαντικό. Ένα μέρος του περιλάμβανε πολυάριθμες συνεντεύξεις στα μέσα μαζικής ενημέρωσης από τα μέλη μας, γνωστούς δημοσιογράφους, Π. Μίχα, Α. Παπανδρόπουλο, και άλλους. Ένα άλλο μέρος του έργου μας ήταν μια σειρά διαλέξεων, οι οποίες γίνονταν σε τακτά χρονικά διαστήματα από αξιόλογους ομιλητές, διεξάγονταν στους χώρους του Ξενοδοχείου Ζαφόλια στην Λεωφόρο Αλεξάνδρας, και προσφέρονταν δωρεάν από τον επιχειρηματία Ι. Ζαφόλια, ένθερμο μέλος και υποστηρικτή της Λέσχης Άνταμ Σμιθ. Ένα τρίτο εγχείρημα ήταν η έκδοση της μηνιαίας εφημερίδας γνώμης *Νεοφιλελεύθερος*, με Διευθυντή τον Π. Μίχα, Συντακτική Επιτροπή αποτελούμενη από τους Α. Παπανδρόπουλο, Θ. Μπενάκη, Ε. Ψύγγα και Π. Ευαγγελόπουλο, και συνεργάτες που σήμερα διαπρέπουν στους επαγγελματι-

⁶ Δυστυχώς αυτή η φιλελεύθερη στροφή της Ν.Δ. δεν άντεξε για πολύ. Και τούτο γιατί στο συνέδριο του κόμματος στην Χαλκιδική το 1994 κυριάρχησε και πάλι το ρεύμα των κρατικιστών υπό την εποπτεία και καθοδήγηση του κ. Μ. Έβερτ.

κούς τους χώρους. Βγάλαμε τρία τεύχη της εφημερίδας και κατόπιν ο εκδότης και μέλος της Λέσχης Θ. Μπενάκης μας ενθάρρυνε να προχωρήσουμε σε μια πιο φιλόδοξη προσπάθεια Έτσι, με δική του χρηματοδότηση και προσωπική δουλειά, το Νοέμβριο του 1990 εκδώσαμε το πρώτο διμηνιαίο τεύχος της επιθεώρησης *Ελεύθερη Επιλογή* με ένα εξαιρετικό επιτελείο συντακτών και συνεργατών. Σήμερα που ξαναδιαβάζω τα άρθρα του πρώτου τεύχους νιώθω πολύ χαρούμενος και συγκινημένος. Διαθέταμε τους πιο οξύνους και εμβριθείς αναλυτές σε πληθώρα στρατηγικών θεμάτων. Διαθέταμε τους πιο σώφρονες αναλυτές που μέρος μόνο αυτών που συνιστούσαν αν εφαρμόζοταν σήμερα δεν θα κλαίγαμε πάνω στα συντρίμια που άφησε η μεταπολίτευση. Διαθέταμε μέλη και συνεργάτες οι οποίοι από το υστέρημα του βιοποριστικού τους χρόνου έβρισκαν περιθώρια για εθελοντική προσφορά πεπεισμένοι ότι αυτό που επιδιώκαμε ήταν για ένα καλύτερο μέλλον για το κοινωνικό σύνολο.

Τον Φεβρουάριο του 1991 κυκλοφόρησε το δεύτερο τεύχος της επιθεώρησης. Η Ν.Δ. βρισκόταν ήδη στην κυβέρνηση αρκετούς μήνες και όσοι είχαμε προσφέρει τα προηγούμενα χρόνια αφιλοκερδώς τις γνώσεις μας και το χρόνο μας για να αλλάξουν τα πράγματα, με λύπη βλέπαμε αυτό που γινόταν. Πόση απογοήτευση μας διακατείχε αποδόθηκε πολύ εύστοχα από τον εκδότη στην 5^η σελίδα του τεύχους όπου κάτω από τον τίτλο «Η Άποψή μας» έγραφε μεταξύ των άλλων τα πιο κάτω:

Έχουν περάσει ήδη οκτώ μήνες κυβέρνησης της Νέας Δημοκρατίας και το αίσθημα που επικρατεί στους φιλελεύθερους είναι πικρία και απογοήτευση [...] Τι κάνει λοιπόν τόσους μήνες αυτή η κυβέρνηση πάνω στην οποία επενδύσαμε ιδέες, ελπίδες και όνειρα; Έχει ριχθεί στο χώρο των διορισμών όταν ο δημόσιος τομέας έχει άμεση ανάγκη από μαζικές απολύσεις και από την εφαρμογή της αρχής της αξιοκρατίας σε κάθε βαθμίδα και συνεχώς. [...] Ας γίνει κατανοητό από αυτή την κυβέρνηση ότι δεν έχει την πολυτέλεια της αποτυχίας. Ανέλαβε να βγάλει τη χώρα από την λάσπη που την έχει βυθίσει το ΠΑΣΟΚ. Και πρέπει να το κάνει!

Τότε εκτιμούσαμε ότι ενόψει της αδράνειας της κυβέρνησης η παρτίδα θα χανόταν και έπρεπε να πιέσουμε πιο δυνατά με κατεύθυνση πρώτον το κόμμα της Ν.Δ., το οποίο αναλίσκόταν σε διορισμούς και σε ρουσφέτια, και δεύτερον προσφέροντας υποστήριξη στους Υπουργούς Α. Ανδριανόπουλο και Σ. Μάνο, οι οποίοι έφεραν το βάρος των μεταρρυθμίσεων στο χώρο της οικονομίας. Για το σκοπό αυτό σε συνεργασία με το Κέντρο Μελετών Πολιτικής αποφασίσαμε να ιδρύσουμε ένα νέο φορέα με καθαρά πολιτική στόχευση. Αλλά καθώς οι ανθρώπινοι πόροι που διαθέταμε ήταν περιορισμένοι, η επικέντρωση του διαθέσιμου χρόνου μας σ' αυτήν την κατεύθυνση καταδίκασε την Λέσχη Άνταμ Σμιθ σε αδράνεια και τελικά σε διάλυση.

4. Η Ίδρυση του Φιλελεύθερου Φόρουμ

Καθώς η απογοήτευση μεταξύ των φιλελευθέρων γενικά βρισκόταν στα ύψη, η πρόσκληση που απευθύναμε για συμμετοχή στο νέο φορέα έτυχε ανέλπιστης υποδοχής. Ειδικότερα, αν στα μέλη της Λέσχης Άνταμ Σμιθ και του Κέντρου Μελετών Πολιτικής, προσθέταμε όσους έρχονταν κοντά μας για πρώτη φορά, η δεξαμενή άμεσης και εξειδικευμένης γνώσης που δημιουργήθηκε περιλάμβανε πάνω από 80 άτομα. Για να γίνει κατανοητό το μέγεθος της επιτυχίας, αναφέρω ότι, μεταξύ των πολλών αξιολογών μελών που προστέθηκαν, ήταν οι πανεπιστημιακοί καθηγητές Χ. Γούδης, Τ. Κολλίντζας, και Ν. Χαριτάκης, ο επιχειρηματίας Δ. Δανηλάτος, οι οικονομολόγοι Χ. Γκόρτσος, Π. Λιαργκόβας και Β. Κάββαλος, ο συνδικαλιστής Ι. Μανώλης, ο δημοσιογράφος Θ. Βαμβακάρης, και ο αείμνηστος γεωπόνος Α. Γλιάτης. Όλοι τους αντιλαμβάνονταν τι θα γινόταν αν αποτύγγανε η κυβέρνηση και όλοι πρόστρεξαν για να συμβάλλουν ώστε να αποτραπεί η διαφαινόμενη προοπτική. Έτσι, τον Απρίλιο του 1991 ανακοινώσαμε την ίδρυση του νέου φορέα, του Φιλελεύθερου Φόρουμ, με την ακόλουθη διακήρυξη:

Ένα έτος μετά την ανάληψη της εξουσίας από τη Νέα Δημοκρατία, η πορεία προς τον φιλελεύθερο μετασχηματισμό της κοινωνίας όχι μόνο έχει ανακοπεί, αλλά κινδυνεύει και να αντιστραφεί. Τα κρατικά μονοπώλια παραμένουν ισχυρά, η κρατική γραφειοκρατία εξακολουθεί να απομυζά τον μόχθο του εργαζόμενου λαού και οι διάφορες ομάδες πίεσης έχουν αποδυσθεί σε έναν εξοντωτικό αγώνα όλων εναντίον όλων, προσπαθώντας να χρησιμοποιήσουν το κράτος για να προωθήσουν τα συμφέροντά τους.

Γι' αυτές τις αρνητικές εξελίξεις η σημερινή κυβέρνηση δεν είναι άμοιρη ευθυνών καθ' όσον δεν προωθεί με δυναμισμό την διαδικασία της αλλαγής των ξεπερασμένων δομών της κοινωνίας μας.

Όσον αφορά τη δημοσιονομική πολιτική, η κυβέρνηση ακολούθησε την κλασική κρατικιστική προσέγγιση της προσπάθειας κάλυψης των ελλειμμάτων μέσω των φόρων και των αυξήσεων των τιμολογίων των ΔΕΚΟ. Η πολιτική αυτή όχι μόνον έρχεται σε αντίθεση προς τη φιλελεύθερη προσέγγιση που θέτει σε πρώτη μοίρα τη μείωση των κρατικών δαπανών - που άλλωστε αποτελεί την πεμπτουςία της αποκρατικοποίησης, αλλά επίσης αποδεικνύεται αποτυχημένη, καθώς τα ελλείμματα διευρύνονται συνεχώς.

Στον τομέα της εκπαιδευτικής πολιτικής, η κυβέρνηση όχι μόνο εγκατάλειψε τις προεκλογικές της εξαγγελίες για αποκρατικοποίηση της παιδείας, αλλά επίσης ολόκληρο το πρόγραμμά της. Διότι, πώς αλλιώς μπορεί να χαρακτηριστεί η απόφασή της να προχωρήσει σε συζήτηση ξεκινώντας από "μηδενική βάση";

Η επαγγελθείσα προεκλογικά αποκρατικοποίηση της κοινωνίας βρίσκεται σε ένα βαθύ τέλμα. Όχι μόνο παραμένουν στα χέρια της κρατικής νομενκλατούρας όλοι οι τομείς εκείνοι που έχουν στρατηγική σημασία για την οικονομική ανάπτυξη της χώρας, όπως οι τράπεζες, οι επικοινωνίες, η ενέργεια, κ.λπ., αλλά επίσης δεν κατάφερε καν να αποδεσμευτεί από τις χρεωκοπημένες ιδιωτικές επιχειρήσεις, τις οποίες συντηρεί ο φορολογούμενος πολίτης.

Από την άλλη πλευρά, οι συντεχνίες πιέζουν έντονα την κυβέρνηση, η οποία φοβούμενη το πολιτικό κόστος διστάζει να θίξει τα προνόμιά τους. Έτσι, στην πε-

ρίπτωση του ασφαλιστικού και του φορολογικού νομοσχεδίου, η Ν.Δ. απέσυρε όλα εκείνα τα μέτρα που έθιγαν τα προνόμια συγκεκριμένων συντεχνιών. Παράλληλα, προσπαθώντας να προβάλει την ξένη προς τον φιλελευθερισμό εικόνα ενός πολυπράγμονος κράτους, ψηφίζει νόμους που με δική της κυρίως ευθύνη δεν εφαρμόζονται, όπως π.χ. τον αντιαπεργιακό ή τον νόμο που παρέχει κίνητρα για επενδύσεις.

Μέσα σ' αυτό το κλίμα της απώλειας του ιδεολογικού προσανατολισμού ανασύρονται από το μαυσωλείο των ιδεών έννοιες περί "εθνικής συναίνεσης", "εθνικής στρατηγικής" και ανάλογες γενικότητες. Οι απόψεις αυτές θα ήσαν απλώς αφελείς, αν δεν αποτελούσαν τον Δούρειο Ίππο της διατήρησης του σημερινού στάτους-κβο που χαρακτηρίζεται από την ασφυκτική παρουσία του κράτους και της κρατικής γραφειοκρατίας σε όλους τους τομείς της κοινωνικής μας ζωής.

Το Φιλελεύθερο Φόρουμ πιστεύει ότι αυτή η Πολιτική θα πρέπει να τερματισθεί. Στόχος μιας φιλελεύθερης διακυβέρνησης της χώρας θα πρέπει να είναι το ξερίζωμα του υπάρχοντος κρατικογραφειοκρατικού καθεστώτος και όχι ο εξωραϊσμός του. Πρόκειται για έναν αγώνα που περνάει πρώτα απ' όλα μέσα από τη μετωπική σύγκρουση με τις συντεχνίες του δημοσίου που λυμαίνονται τα χρήματα των εργαζομένων, χωρίς να προσφέρουν τίποτα στο κοινωνικό σύνολο. Αν η κυβέρνηση νομίζει ότι μπορεί να το υλοποιήσει, ας το πράξει. Αλλιώς η φθορά θα είναι γρήγορη. Και όχι μόνο διότι θα αποτύχει στο έργο της, αλλά επίσης διότι την αποτυχία της θα την χρεωθεί ο φιλελευθερισμός.

Από την ημέρα της ανακοίνωσης, για μένα, ως Πρόεδρο, για τα άλλα μέλη του προσωρινού Διοικητικού Συμβουλίου, και για τις διάφορες ομάδες εργασίας άρχισε μια titania προσπάθεια σε αρκετές κατευθύνσεις. Για παράδειγμα, μια ήταν να ενημερωθεί η κοινή γνώμη για τους στόχους που επιδιώκαμε και να καταπολεμηθεί η χαλκευμένη άποψη, ότι δήθεν στοχεύαμε να γίνουμε «Νέο κόμμα μέσα στο κόμμα». ⁷ Μια δεύτερη κατεύθυνση ήταν να μεταλαμπαδεύσουμε από τις οικονομικά επιτυχημένες χώρες τις σύγχρονες ιδέες για την οικονομία και την οικονομική πολιτική. Με εργασίες όπως η συλλογή άρθρων από τους Κολλίντζα & Μπήτρο (1992) αποσκοπούσαμε να δείξουμε το μέγεθος της ιδεολογικής ανατροπής που είχαμε επιτύχει τα προηγούμενα χρόνια στον τομέα αυτό. Το αποτέλεσμα της ομάδας εργασίας στην τρίτη κατεύθυνση είναι το «Φιλελεύθερο Συμβόλαιο» που παρουσιάζεται στο Παράρτημα. Δουλεύτηκε για μήνες και είχαμε προγραμματίσει να γίνουν διαβουλεύσεις για την οριστικοποίησή του, ώστε να εγκριθεί στο πρώτο ιδρυτικό συνέδριο. Μια τέταρτη κατεύθυνση ήταν η παροχή συνδρομής σε όποιους υπουργούς της κυβέρνησης μας ζητούσαν να τους βοηθήσουμε συμβουλευτικά. Τέλος, αλλά καθόλου τελευταία, ήταν η άριστη δουλειά που έκαναν τα μέλη της ομάδας για την διείσδυση των ιδεών του Φιλελεύθερου Φόρουμ στον κοινοβουλευτικό και στον κομματικό κορμό της Ν.Δ. Ειδικότερα, σύμφωνα με τις σχετικές ενδείξεις που είχαμε, στις αρχές του 1992, όχι λιγότεροι από 15 βουλευ-

⁷ Βλέπε εφημερίδα *Τα Νέα*, σελίδα 11, του φύλου της 27/11/1991.

τές συμφωνούσαν με όσα προτείναμε και ήταν έτοιμοι να υποστηρίξουν όλες τις συνεπείς με αυτές πολιτικές της κυβέρνησης. Αλλά αντίθετα απ' ό τι έγραφαν οι δημοσιογράφοι, ο βουλευτής Κωνσταντίνος Καραμανλής, αν και παρευρισκόταν συχνά στις συναντήσεις του Φιλελεύθερου Φόρουμ στο ξενοδοχείο Ζαφόλια, ποτέ δεν θυμάμαι να είπτε κάτι που θα τον ενέτασσε σ' αυτήν την ομάδα. Σίγουρα τα σχέδια μας ήταν φιλόδοξα. Όμως δεν περιλάμβαναν ανάμιξη στην ενεργό πολιτική. Σε ατομικό επίπεδο ο καθένας μας ήταν ελεύθερος να επιλέξει, γνωρίζοντας τον άρρητο κανόνα ότι επιθυμούσαμε να κρατήσουμε σαφείς αποστάσεις από τους πολιτικούς και γι' αυτό τους αποθαρρύνουμε να μας πλησιάσουν οργανικά. Εν συνόψει: α) ουδείς από τους βουλευτές της Ν.Δ. έγινε μέλος, περιλαμβανομένων των κκ. Α. Ανδριανόπουλου και Σ. Μάνου, β) ουδέποτε ζητήσαμε από κανένα τους να μας ενισχύσει οικονομικά, είτε άμεσα από το προσωπικό του βαλάντιο είτε έμμεσα από τον δημόσιο κορβανά, και γ) όπως λέει η λαϊκή ρήση, δεν συνεισέφεραν εθελοντικά ούτε μια τσακιστή δραχμή για τις λειτουργικές δαπάνες της οργάνωσης, συμπεριφορά που με προβλημάτισε σε όλες τις εξελίξεις που ακολούθησαν.

Αν το κυβερνητικό έργο πήγαινε καλά, τουλάχιστον στον χώρο της οικονομίας που μας ενδιέφερε, η έγκριση του καταστατικού του Φιλελεύθερου Φόρουμ από το Πρωτοδικείο Αθηνών και η εγγραφή του στο βιβλίο των Σωματείων με Αύξοντα Αριθμό 18270 και ημερομηνία 2/3/1992 θα ήταν σημαντική δικαιολογία να γιορτάσουμε. Αντιθέτως, τίποτε δεν προχωρούσε και οι συμβουλευτικές υπηρεσίες που παρείχαμε και οι προσπάθειες που καταβάλλαμε έπεφταν στο κενό. Για παράδειγμα, εγώ προσωπικά ως άμισθος σύμβουλος στο Υπουργείο Βιομηχανίας και Εμπορίου πίεζα συστηματικά τον Υπουργό κ. Ανδρέα Ανδριανόπουλο να προχωρήσει στην συνολική κατάργηση των αγορανομικών ελέγχων. Προτιμούσε την κατάργησή τους άρθρο με άρθρο, αλλά κι' αυτή η προσέγγιση καθυστέρουσε, πράγμα που σήμαινε ότι θα χρειαζόμασταν μερικές ζωές για να δούμε αποτελέσματα. Τελικά βέβαια ο αγορανομικός κώδικας, ο οποίος εμπόδιζε την οικονομική ανάπτυξη της χώρας από το 1946, καταργήθηκε με πρωτοβουλία του κ. Σ. Μάνου, αλλά χάρις στην ανακίνηση του θέματος από μέλος της αποστολής του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου με τον οποίο είμαστε συμφοιτητές στο Οικονομικό Τμήμα στην ΑΣΟ-ΕΕ το 1961. Κοντολογίς, ο Πρωθυπουργός και οι Υπουργοί της κυβέρνησης επιβεβαίωναν καθημερινά με τα έργα και τις παραλείψεις τους ότι δεν πίστευαν στις δεσμεύσεις τους για μεγάλες μεταρρυθμίσεις στην φιλελεύθερη κατεύθυνση. Στην κυβερνητική πρακτική κυριάρχησε η κοντόφθαλμη και εν πολλοίς ιδιοτελής θεωρία του πολιτικού κόστους, η οποία μετατρέπει τους Υπουργούς σε υποχείρια των οργανωμένων συμφερόντων.

Με τα ανωτέρω δεν επιθυμώ να δημιουργήσω την εντύπωση ότι η κυβέρνηση του κ. Κωνσταντίνου Μητσοτάκη δεν έκανε σημαντικό έργο. Προσπάθησαν να καθαρίσουν την Κόπρο του Αυγεία που δημιούργησαν οι κυβερνήσεις του ΠΑΣΟΚ κατά την δεκαετία του 1980. Να φρενάρουν τα διογκούμενα δημοσιονομικά ελλείμματα. Να ορθολογήσουν την λειτουργία κάποιων κρίσιμων αγορών. Να προωθήσουν μεγάλα ανοίγματα στις επενδύσεις και την τεχνολογία, κ.λπ. Για παράδειγμα μόνο αναφέρω ότι είναι προς τιμήν του κ. Α. Ανδριανόπουλου ότι τόλμησε να απελευθερώσει την αγορά του πετρελαίου και το ίδιο ισχύει για τον Σ. Μάνο, ο οποίος έβαλε στέρεα θεμέλια για την ανάπτυξη των κινητών τηλεπικοινωνιών. Αλλά θεμελιώδεις μεταρρυθμίσεις στην παιδεία, στην υγεία, στη δημόσια διοίκηση, και γενικά στη διάρθρωση της οικονομίας δεν έγιναν και οι σχετικές προγραμματικές δεσμεύσεις έμειναν κενές υποσχέσεις με τη δικαιολογία ότι δεν υπήρχε η απαραίτητη κοινοβουλευτική πλειοψηφία. Σήμερα όμως, ενόψει της γενικής αποτυχίας του πολιτικού συστήματος, γνωρίζουμε ότι και μεγαλύτερη να ήταν η κοινοβουλευτική πλειοψηφία εκείνης της κυβέρνησης διαρθρωτικές αλλαγές δεν θα γίνονταν γιατί στη Ν.Δ. δεν πιστεύουν ούτε στην ανοικτή κοινωνία, ούτε στην ελεύθερη οικονομία.⁸ Από την δική τους σκοπιά ήταν βέβαια ελκρινείς γιατί μας το είπαν όταν εισήγαγαν το σύνταγμα του 1975. Αυτοί που έκαναν λάθος είμαστε όλοι εμείς που πήραμε τις δεσμεύσεις τους στα σοβαρά ή ελπίσαμε ότι τουλάχιστο θα μπορούσαμε να τους μπολιάσουμε με τη φιλοσοφία της ελευθερίας. Πέσαμε τόσο πολύ έξω ώστε σε αρθρίδιο μου με τίτλο «Η πορεία προς τα πίσω» που δημοσιεύθηκε τον Ιούνιο του 1993 στο Μηνιαίο Πολιτικό Δελτίο του Φιλελεύθερου Φόρουμ έγραφα τα ακόλουθα:

⁸ Για του λόγου το αληθές επικαλούμαι το ακόλουθο περιστατικό από το εκτεταμένο αρχείο της σχετικής αλληλογραφίας μου με αρμόδιους πολιτικούς παράγοντες. Ο κ. Α. Ανδριανόπουλος ως Υπουργός Εμπορίου και Βιομηχανίας στην κυβέρνηση Μητσοτάκη μου ζήτησε να αναλάβω την διοίκηση της Ελληνικής Εταιρείας Εξαγωγικού και Αντισταθμιστικού Εμπορίου (*Hellenic Export and Countertrade Corporation*), πρώην ΙΤCO, S.A., με εντολή να την θέσω σε εκκαθάριση, όπως πρόβλεπε το προεκλογικό πρόγραμμα της Ν.Δ. Η εν λόγω εταιρεία διαπίστωσα ότι χειριζόταν πλούτο αντισταθμιστικών συμβολαίων από τα εξοπλιστικά προγράμματα της χώρας και η εκκαθάρισή της θα ήταν εξαιρετικά χρονοβόρα και ζημιογόνος για τα Ελληνικά συμφέροντα. Αντιπρότεινα να την ιδιωτικοποιήσουμε και ο Υπουργός δέχθηκε με ενθουσιασμό την πρότασή μου, καθότι θα ήταν η πρώτη καθαρόαιμη ιδιωτικοποίηση κρατικής εταιρείας στην χώρα μας. Για το σκοπό αυτό, προχώρησα σε αύξηση του κεφαλαίου της εταιρείας, έπεισα τις διοικήσεις των τραπεζών του δημοσίου που ήταν μέτοχοι να μην συμμετάσχουν στην αύξηση, και βρήκα επώνυμες και κραταιές ιδιωτικές εξαγωγικές εταιρείες να μπουν στην αύξηση του κεφαλαίου και να αναλάβουν την διοίκηση της εταιρείας. Δυστυχώς, το καλοκαίρι του 1992 ο κ. Α. Ανδριανόπουλος αντικαταστάθηκε στο Υπουργείο Εμπορίου και Βιομηχανίας από τον κ. Ι. Βαρβιτσιώτη, ο οποίος συνεπικουρούμενος από τον κ. Γ. Σουφλιά, ακύρωσε τους χειρισμούς μου, με αποτέλεσμα να οδηγηθώ σε άμεση παραίτηση. Από το περιστατικό αυτό μπορεί να αντιληφθεί κάποιος, ποιους υπουργούς είχαν απέναντι τους στα υπουργικά συμβούλια οι κκ. Α. Ανδριανόπουλος και Σ. Μάνος και από ποιους κρίθηκε η έκβαση της ανατροπής που επιχείρησε ο κ. Κωνσταντίνος Μητσοτάκης.

Στο Σώμα των Οικονομικών Εμπειρογνομόνων δεν γνωρίζουμε τίποτε. Και όμως, στην Πλατεία Συντάγματος και στην Πλατεία Κάνιγγος οι ψίθυροι δίνουν και παίρνουν για επάνοδο σε ελέγχους τιμών, αρχίζοντας, ας πούμε, από τα δίδακτρα των ιδιωτικών σχολείων.

Μήπως πρόκειται για μια νέα μαχαιριά εκ των έσω; Γιατί αλλιώς οποιαδήποτε σκέψη για αναστροφή της πολιτικής της απελευθερώσεως των αγορών, με στόχο την συγκράτηση του πληθωρισμού, είναι αβάσιμη και υποσκάπτει εκείνο ακριβώς τον τομέα της ακολουθούμενης οικονομικής πολιτικής στον οποίο η κυβέρνηση επέτυχε απόλυτα τους στόχους της.

Προς επιβεβαίωση ας θυμηθούμε την κρίσιμη αγορά των καυσίμων. Ποιος μπορεί να ξεχάσει τι προφήτευαν οι ιερεμιάδες. Η τιμή της βενζίνης, έγραφαν, στο τέλος του χρόνου θα έφθανε στις 200 δραχμές. Αλλά αν αφαιρεθούν οι 50 δραχμές φόρου που επιβλήθηκαν για ευνόητους λόγους κάτω από τις παρούσες συνθήκες, η τιμή του λίτρου στο τέλος του έτους προβλέπεται ότι θα εξακολουθήσει να βρίσκεται στα σημερινά επίπεδα. Αυτό σημαίνει ότι, αν δεν είχε επιβληθεί ο φόρος, η τιμή του λίτρου θα ήταν γύρω στις 150 δραχμές και αυτό ήταν που προβλεπόταν πριν την απελευθέρωση.

Εξίσου επιτυχημένη ήταν και η απελευθέρωση για χιλιάδες άλλα είδη. Μετά την προσαρμογή των τιμών τους στα επίπεδα ελεύθερης ισορροπίας, και μάλιστα με ελάχιστη επιβάρυνση του πληθωρισμού, τώρα κινούνται σύμφωνα με τους νόμους της ευρωπαϊκής αγοράς και δεν χρειάζεται οπισθοδρόμηση. Η χώρα δεν μπορεί να αντέξει άλλο λαϊκίστικους πειραματισμούς, αφού κανείς δεν μπορεί να προστατεύσει καλύτερα την αγοραστική ικανότητα των εισοδημάτων των λαϊκών στρωμάτων από την ανταγωνιστική αγορά. Αυτό λοιπόν στο οποίο πρέπει να επιδοθούν οι πολιτικοί προϊστάμενοι των οικονομικών υπηρεσιών και υφυπουργείων είναι συγκράτηση των ελλειμμάτων του κρατικού προϋπολογισμού, τα οποία αποτελούν κύριο λόγο για τον συνεχιζόμενο πληθωρισμό, και όχι η αστυνόμευση των τιμών.

Έτσι η ευχή μας είναι να ξεχάσουν το «παλαιά μου τέχνη κόσκινο και που να σε κρεμάσω», γιατί στην νέα Ευρώπη δεν υπάρχουν περιθώρια για επάνοδο σε άμεσους ελέγχους επί των τιμών.»

Άκουσε κανένας; Διάβασε κανένας; Μάλλον όχι, γιατί και έλεγχοι μπήκαν στα δίδακτρα των ιδιωτικών σχολείων, και το ενοικιοστάσιο συνεχίστηκε, και ένα σωρό άλλοι περιορισμοί επιβλήθηκαν που είναι άσκοπο να αναφερθούν.

Το καλοκαίρι του 1993 σε μένα ήταν απολύτως ξεκάθαρο ότι η κυβέρνηση όδευε σε αποτυχία και ότι σύσσωμη η λαϊκή δεξιά της Ν.Δ. θα αναζητούσε στους φιλελεύθερους αποδιοπομπαίους τράγους.⁹ Πράγματι, μετά τις εκλογές, οι οποίες έγιναν τον Οκτώβριο του ίδιου έτους και ξανάφεραν πανηγυρικά το ΠΑΣΟΚ στην εξουσία, άρχισε μια άνιση ιδεολογική πάλη. Από την μια μεριά ήταν οι κκ. Α. Ανδριανόπουλος, Σ. Μάνος και λίγοι βουλευτές που υποστήριζαν ανοικτά τις απόψεις τους, και από την

⁹ Αυτή η προοπτική προκαλούσε μεγάλο προβληματισμό στους φιλελεύθερους βουλευτές αναφορικά με την θέση τους στην Ν.Δ. Σε πρώτη φάση είχαν αποφασίσει να παραμείνουν σαν ομάδα και, αφενός να διεκδικήσουν να αναγνωριστούν ως ιδιαίτερο ιδεολογικό ρεύμα μέσα στο κόμμα, αφετέρου στις επερχόμενες εκλογές να προωθήσουν όσο περισσότερους φιλικά διακείμενους υποψηφίους στα ψηφοδέλτια. Στα πλαίσια αυτής της τακτικής ενέδωσα και δέχθηκα να είμαι υποψήφιος βουλευτής, τόσο κατά τις εκλογές του 1993 όσο και σ' εκείνες του 1996, εν γνώσει μου ότι η μαθηματική πιθανότητα να εκλεγώ ήταν μηδενική λόγω έλλειψης ενδιαφέροντος και προετοιμασίας.

άλλη ήταν ολόκληρος ο κορμός της Ν.Δ., περιλαμβανομένων και νέων βουλευτών οι οποίοι γνωρίζαμε ότι ήταν φιλελεύθεροι αλλά προτιμούσαν να το κρύβουν για να διαφυλάξουν τις πολιτικές τους σταδιοδρομίες. Για να μην μακρηγορώ, η πάλη συνεχίστηκε και κορυφώθηκε στο 3^ο Συνέδριο της Ν.Δ., το οποίο έλαβε χώρα στην Χαλκιδική από τις 22 έως τις 24 Απριλίου 1994. Εκεί, επικυρώθηκε πανηγυρικά η επάνοδος της Ν.Δ. στις ρίζες της, δηλαδή το «ριζοσπαστικό φιλελευθερισμό», ο οποίος καθόλη την μεταπολίτευση ερμηνεύτηκε και εφαρμόστηκε σε όλα τα πεδία όχι όπως απαιτούσε το συμφέρον όλων των πολιτών και η Ευρωπαϊκή πορεία της χώρας, αλλά με το κατά πως βόλευε το κόμμα και τα οργανωμένα συμφέροντα που το συντηρούσαν και θα το ξανάφερναν και πάλι στην εξουσία. Από την πλευρά μας βγήκαμε μεν με την πικρή γεύση της ήττας και της οπισθοδρόμησης, αλλά και με μεγαλύτερη εμπιστοσύνη ότι οι πολιτικές της ανοικτής κοινωνίας και της ελεύθερης οικονομίας που προβάλλαμε αποτελούν την μόνη εφικτή διέξοδο από τα αδιέξοδα στα οποία οδηγούσαν την χώρα η Ν.Δ. και το ΠΑΣΟΚ.

5. Δραστηριότητες μετά το 1994

Μετά την πανηγυρική διαπίστωση στο συνέδριο της Χαλκιδικής ότι η Ν.Δ. αποτελούσε ανοίκειο χώρο για τις ιδέες και τις πολιτικές της ανοικτής κοινωνίας και της ελεύθερης οικονομίας, επιστρέψαμε σ' αυτό που κάναμε πάντα. Να κοινοποιούμε δια των ΜΜΕ τις απόψεις μας. Να κάνουμε ομιλίες σε εκπαιδευτικά σεμινάρια και συνέδρια σε όλη την Ελλάδα. Να συντρέχουμε τους φιλελεύθερους βουλευτές της Ν.Δ. οσάκις μας το ζητούσαν, κ.λπ.¹⁰ Παράλληλα μας απασχόλησε το θέμα της περιφερειακής επέκτασης του Φιλελεύθερου Φόρουμ. Μετά από πολλές αναζητήσεις και λαμβάνοντας υπόψη ότι: α) οι πόροι μας ήταν πάντα περιορισμένοι, β) δεν είχαμε πλέον ανάγκη των γραφείων που διατηρούσαμε στην Αθήνα, γ) το διαδίκτυο μας παρείχε τεράστιες δυνατότητες επικοινωνίας σε τοπική και περιφερειακή κλίμακα, και όχι μόνο, και δ) θα βοηθούσε αν προχωρούσαμε σε μια νέα αρχή, το 2002 αποφασίσαμε τη διάλυση του Φιλελεύθερου Φόρουμ και τη δημιουργία του Δικτύου Ελευθερίας. Η

¹⁰ Στα αρχεία μου υπάρχουν αρκετά δοκίμια που έγραψα μόνος μου ή με συνεργάτες κατά την περίοδο μετά το 1994 και τα οποία είτε δημοσιεύθηκαν είτε υποβλήθηκαν σε αρμόδιους φορείς με την προσδοκία ότι θα μπορούσαν να επηρεάσουν τις επιλογές της πολιτικής τους. Για παράδειγμα, στο αρχείο μου υπάρχουν δύο κείμενα με τον Τ. Κολλίντζα, ένα το 1996 και ένα το 2007, με αντικείμενο τις αναγκαίες μεταρρυθμίσεις για την Ελλάδα του 21^{ου} αιώνα. Αλλά δεν θυμάμαι που τα υποβάλλαμε. Αν στα δικά μου άρθρα προστεθούν και εκείνα όλων των άλλων μελών του Φιλελεύθερου Φόρουμ, ο αριθμός τους εκτιμώ ότι θα είναι εξαιρετικά μεγάλος. Το σχετικό αρχείο μου θα παραμείνει σε ψηφιακή μορφή στον σχετικό φάκελο που διατηρεί ο Π. Ευαγγελόπουλος.

επιτυχία του τελευταίου ήταν ότι, εκτός του ότι συσπειρώσε και πάλι το μικρό κύκλο των φιλελεύθερων της Αθήνας, συνέβαλλε να δημιουργηθεί επίσης ένας σημαντικός θύλακας φιλελευθέρων στη Θεσσαλονίκη ο οποίος εξακολουθεί να δραστηριοποιείται στη διασπορά των φιλελεύθερων ιδεών.¹¹

Ενόψει του αρνητικού περιβάλλοντος που διαμορφώθηκε για τους φιλελεύθερους βουλευτές στη Ν.Δ., ο μεν κ. Α. Ανδριανόπουλος παραιτήθηκε από βουλευτής, ο δε κ. Σ. Μάνος διαγράφηκε όταν ψήφισε θετικά σε πρόταση της κυβέρνησης του ΠΑΣΟΚ για κάποια αποκρατικοποίηση. Έτσι χάθηκαν οι επαφές μας με τα τεκταινόμενα στη Ν.Δ. και ακολουθήσαμε το μοναχικό μας δρόμο στα πλαίσια του Φιλελεύθερου Δικτύου μέχρι τις εκλογές του 2004. Σ' αυτές τις εκλογές, χωρίς καμιά προηγούμενη συνεννόηση μαζί μας, την οποίαν μας όφειλαν για όσα τους είχαμε προσφέρει, αποφάσισαν να συνεργαστούν με το ΠΑΣΟΚ και να εκλεγούν Βουλευτές Επικρατείας. Ήταν τότε που από την στήλη μου στο Κυριακάτικο *Βήμα* επέκρινα την απόφαση τους, αφού έριχναν το βάρος τους υπέρ της παραμονής στην κυβέρνηση ενός κόμματος το οποίο επιδόθηκε σε μια άνευ προηγουμένου νομή της εξουσίας για δύο δεκαετίες. Έκτοτε, δηλαδή από το 2004 και μετά αποσύρθηκα ενσυνειδήτως από οποιαδήποτε ενεργό ανάμειξή μου στις δραστηριότητες του κύκλου μας. Υπέγραφα ως ιδρυτικό μέλος για τη δημιουργία του κόμματος των «Ταύρων» του κ. Σ. Μάνου, αλλά δεν αναμείχθηκα ενεργά. Επίσης, υπέγραφα ως ιδρυτικό μέλος της «Φιλελεύθερης Συμμαχίας», αλλά έκανα το ίδιο. Πριν δύο χρόνια έκανα μια εξαίρεση απ' αυτόν τον κανόνα και κατέβαλα μεγάλη προσπάθεια προκειμένου να υπάρξει συνεννόηση και συνεργασία μεταξύ διάφορων συσπειρώσεων που δραστηριοποιούνται στο φιλελεύθερο χώρο. Αλλά και αυτή στέφθηκε από αποτυχία γιατί το κόμμα «Δράση», το οποίο δημιουργήθηκε και με την υπογραφή μου ως ιδρυτικού μέλους, δεν κάνει απολύτως τίποτε για να λειτουργήσει πολυσυλλεκτικά στο φιλελεύθερο χώρο. Μετά τρία χρόνια λειτουργίας θα έπρεπε τουλάχιστον να έχει διεισδύσει στο χώρο που παρουσιάζει την μεγαλύτερη προοπτική, δηλαδή τις μικρές ανεξάρτητες επιχειρηματικές μονάδες οι οποίες στενάζουν κάτω από το ζυγό του κρατικισμού και των κεντρικά ελεγχόμενων αγορών. Τώρα που η κρίση της πατρίδας μας θέτει επί τάπητος το πρόβλημα των πολιτικών ηγεσιών του αύριο, παρουσιάζεται για τους φιλελεύθερους η μεγαλύτερη ευκαιρία. Γι' αυτό, η «Δράση», η «Φιλελεύθερη Συμμαχία», και γενικά όλες οι φιλελεύθερες συσπειρώσεις, από τις πατριωτικές και

¹¹ Επί των ημερών του Δικτύου Ελευθερίας μέλη μας έκαναν επίσης μια θαυμάσια εκδοτική δουλειά φέρνοντας σε πέρας τη μετάφραση και την έκδοση του ομώνυμου βιβλίου του Murray N. Rothbard, *Τί έκανε η κυβέρνηση στα χρήματά μας;* (2004).

θρησκευτικές μέχρι τις ακατάληπτες, επείγει να αναζητήσουν κοινό έδαφος συνεργασίας και ενότητας. Η κληρονομιά του πνευματικού έργου της Λέσχης Άνταμ Σμίθ, του Κέντρου Μελέτης Πολιτικής, του Φιλελεύθερου Φόρουμ, του Φιλελεύθερου Δικτύου, των Ταύρων, και της Φιλελεύθερης Συμμαχίας είναι ανυπολόγιστης αξίας γι' αυτό το σκοπό.

6. Συμπεράσματα

Ποτέ και από κανένα δεν αμφισβητήθηκε ότι οι ιδέες και οι προτάσεις πολιτικής που προβάλλαμε δεν αποτελούσαν τα συστατικά μιας νέας και ελπιδοφόρας θεραπείας για τις παθογένειες που χαρακτηρίζουν τη χώρα μας στην Ευρωπαϊκή της πορεία. Εντούτοις, αποτύχαμε να την προωθήσουμε αποτελεσματικά στην πολιτική αγορά και το ίδιο θα συμβεί πάλι και πάλι αν δεν κατανοήσουμε τους λόγους της αποτυχίας μας. Γνωρίζω το επιχείρημα όσων επικαλούνται τη φοβία που έχει προκαλέσει μεταξύ των πολιτών το σύνθημα ότι πρόκειται για αντικοινωνική «νεοφιλελεύθερη» θεραπεία. Αδυνατώ να δεχθώ την άποψή τους γιατί σήμερα επιβάλλονται από μια σοσιαλιστική κυβέρνηση μέτρα απείρως πιο «νεοφιλελεύθερα» και η κυβέρνηση δεν καταρρέει. Γι' αυτό, ο λόγος ή οι λόγοι πρέπει να αναζητηθούν αλλού. Η άποψή μου είναι ότι δεν καταφέραμε να κάνουμε τους ίδιους τους πολίτες να υποστηρίξουν πλατεία την θεραπεία που προτείναμε γιατί δεν διαθέταμε αποτελεσματικούς πολιτικούς πωλητές. Είχαμε πολιτικούς πωλητές με δέσμευση και αξιοπιστία. Αλλά όχι πολιτικούς πωλητές που παίρνουν κάποιες μεγάλες ιδέες και τις μετατρέπουν σε κοινωνική επανάσταση. Δεν κατηγορώ κανένα. Απλά διαπιστώνω ότι είχαμε φιλελεύθερους πολιτικούς, αλλά όχι φιλελεύθερους ηγέτες (*statesmen*). Για απόδειξη επικαλούμαι την ακόλουθη σκέψη. Μέσα σε ελάχιστο χρόνο από την ανάληψη της ηγεσίας της Ν.Δ. από τον Κωνσταντίνο Μητσοτάκη, με εργαλείο τις ιδέες μας και τις προτάσεις μας, η κυβέρνησή του κατάφερε να κάνει το πρώτο μεταπολεμικό φιλελεύθερο πείραμα στην Ελλάδα. Και παρ' όλες τις γκρίνιες και την κριτική από καλοπροαίρετη πάντα σκοπιά, έφτασε τόσο κοντά στην ανατροπή. Μπορεί κανείς να φανταστεί τι θα συνέβαινε εάν ήταν νεώτερος κατά 10-15 χρόνια; Αυτό που απαντάτε είναι ακριβώς αυτό που εννοώ.

Ένα δεύτερο συμπέρασμα που βγαίνει από την εμπειρία μας είναι ότι απαιτείται μακρόπνοη στρατηγική. Αφού το γονιδίωμα της Ν.Δ. είναι αθεράπευτα κρατικιστικό, η φιλελεύθερη ανατροπή αναγκαστικά θα έλθει από κάποιο άλλο πολιτικό φορέα ο οποίος θα πάρει χρόνια δουλειάς και δοκιμές αντοχής κάτω από αντίξοες πολι-

τικές συνθήκες. Ένας τέτοιος υποψήφιος φορέας ήταν οι «Ταύροι». Αλλά η πολιτική ηγεσία του νεοσύστατου αλλά δυναμικού αυτού κόμματος έδειξε περίεργη σπουδή και έλλειψη βάθους στρατηγικής σκέψης. Αν είχαν την υπομονή να επιμείνουν και να μην διαλύσουν το κόμμα, είμαι σίγουρος ότι σήμερα όχι μόνο θα ήταν στην βουλή, αλλά θα ήταν και το μόνο κόμμα με διαφανείς πόρους, στεντόρεια και καθαρή φωνή για το τι δέον γενέσθαι, και μοναδική ελπίδα για την χώρα.

Τέλος, επειδή για την φιλελεύθερη ανατροπή θα χρειαστούν σημαντικοί οικονομικοί πόροι, είναι καιρός να μάθουμε πως τα φιλελεύθερα κόμματα στην Ευρώπη αυτοχρηματοδοτούνται, χωρίς να επιβαρύνουν το δημόσιο κορβανά και χωρίς να αναλαμβάνουν δεσμεύσεις ευνοϊκών ρυθμίσεων προς ιδιωτικά συμφέροντα. Γνωρίζω τη διαδικασία μέσω της οποίας προσπαθεί να αυτοχρηματοδοτηθεί το κόμμα «Δράση» και βρίσκεται στην σωστή κατεύθυνση. Αλλά για να διευρυνθούν οι πόροι, χρειάζεται μεγέθυνση της κλίμακας της λειτουργίας του και σ' αυτό θα βοηθούσε η ενίσχυση του ενωτικού του χαρακτήρα.

Ο Γεώργιος Κ. Μπήτρος είναι Ομότιμος Καθηγητής του Τμήματος Οικονομικής Επιστήμης του Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών. Email: bitros@aueb.gr

Βιβλιογραφία

- Bitros, George C. ed. 1976. *Selected Economic Writings of Fritz Machlup*. New York: New York University Press.
- Καζάκος, Πάνος. 2007. *Ανάμεσα σε Κράτος και Αγορά*, Αθήνα: Εκδόσεις Πατάκη.
- Κολλίντζας, Τρύφων & Γεώργιος Κ. Μπήτρος. 1992. *Αναζητώντας την Ελπίδα για την Ελληνική Οικονομία*. Αθήνα: Ινστιτούτο Μελετών Οικονομικής Πολιτικής / Εκδόσεις Σταμούλης.
- Μαυρογορδάτος, Γιώργος Θ. 1998. *Μεταξύ Πιτυοκάμπη και Προκρούστη: Οι Επαγγελματικές Οργανώσεις στη Σημερινή Ελλάδα*. Αθήνα: Οδυσσέας.
- Rothbard, Murray N. 2004. *Τί Έκανε η Κυβέρνηση στα Χρήματά μας;* (μετάφραση: Νικόλαος Κουσσουνάς & Αθανάσιος Ι. Τσιούρας / πρόλογος: Ιάσων Κ. Ζαφόλιας). Αθήνα: Ελάτη.